

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

ІГНАТЬЄВА Анна Володимирівна - аспірантка

ORCID ID: 0009-0005-2553-5962

УДК 340.13:342.7(477)«364»

DOI: <https://doi.org/10.71404/EP.2025.3.44>

Предметом дослідження є правове забезпечення захисту прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні. Метою роботи є аналіз особливостей правового регулювання захисту прав і свобод під час дії правового режиму воєнного стану та визначення меж допустимих обмежень конституційних прав.

Методологія дослідження базується на комплексному застосуванні юридичного аналізу, порівняльно-правового та системного підходів, що дозволяє дослідити конституційні засади, спеціальне законодавство та практичні механізми реалізації прав і свобод людини у воєнний час. Актуальність роботи зумовлена сучасними викликами, пов'язаними зі збройною агресією РФ проти України, та необхідністю забезпечення балансу між національною безпекою і гарантуванням фундаментальних прав і свобод людини. Наукова новизна полягає у комплексному висвітленні взаємозв'язку військового обов'язку, мобілізаційних заходів, проходження служби та системи воєнного обліку з дотриманням конституційних і міжнародно-правових стандартів.

Основні результати дослідження підтверджують, що правовий режим воєнного стану в Україні забезпечує баланс між обороноздатністю держави та захистом прав і свобод громадян на основі принципів пропорційності, законності та підзвітності. Ключовими елементами системи захисту є ефективна організація національної оборони на політичному, адміністративному та військовому рівнях, прозорість державних закупівель, державно-приватне партнерство, використання сучас-

них технологій, масова військова підготовка та мобілізаційне планування. Значну роль відіграють волонтерський рух і інститут військового капеланства, які забезпечують гуманітарну, матеріальну, духовну та психологічну підтримку військовослужбовців.

Практичне значення роботи проявляється у використанні висновків для вдосконалення національних механізмів захисту прав і свобод людини під час воєнного стану, розробки методик планування мобілізації, системи військового обліку та підготовки населення до оборони з урахуванням правових гарантій. Дослідження свідчить, що захист прав і свобод у цих умовах ґрунтується на комплексному поєднанні конституційних гарантій із обов'язком громадян захищати державу, що забезпечує стабільність правового порядку.

Ключові слова: воєнний стан, правовий режим воєнного стану, обмеження прав і свобод людини, конституційні гарантії, міжнародно-правові гарантії.

Постановка проблеми

Захист прав і свобод людини в умовах воєнного стану є однією з найактуальніших проблем сучасного правового регулювання. Воєнний стан запроваджується як крайній захід реагування держави на загрози національній безпеці та територіальній цілісності, супроводжуючись тимчасовими обмеженнями прав і свобод людини. Конституційні гарантії та міжнародно-правові стандарти встановлюють права і свободи людини, що не можуть бути обмежені, а також визнача-

ють принципи пропорційності, законності та обґрунтованості втручання у ці права.

В умовах України, яка з 2022 року потерпає від широкомасштабної збройної агресії росії, проблема захисту прав і свобод людини набуває особливої практичної значущості. Вона полягає у забезпеченні балансу між ефективним реагуванням держави на зовнішні загрози та гарантуванням фундаментальних прав і свобод людини, що потребує комплексного правового регулювання, ефективного судового контролю та механізмів запобігання зловживанням владою.

Науковий аспект проблеми пов'язаний із відсутністю єдиної моделі визначення меж допустимих обмежень прав і свобод людини у воєнний час та необхідністю узгодження конституційних норм із міжнародно-правовими стандартами. Практичне значення проявляється у захисті прав і свобод громадян під час мобілізації, військової підготовки, виконання військового обов'язку та державного контролю у сфері безпеки та оборони.

Стан дослідження

Проблематика захисту прав і свобод людини в Україні в умовах воєнного стану є предметом уваги численних науковців, які досліджують співвідношення конституційних прав і свобод людини та інтересів держави. Зокрема, роботи Градецької Ю.В., Гриньо Д.Д., Кириченка Ю.В., Коржа І.Ф., Корнієнка М.В., Марковича Ч.М., Савчин Н.М. та інших присвячені аналізу конституційних і міжнародних аспектів обмеження прав і свобод людини, визначенню меж допустимого втручання держави, співвідношенню національного законодавства з міжнародно-правовими стандартами, а також організації мобілізаційних заходів та виконанню громадянами військового обов'язку.

Незважаючи на широке наукове обговорення, досі залишаються невирішені окремі питання, зокрема відсутність чітких методологічних підходів до визначення меж допустимого обмеження прав і свобод людини, а також недостатня систематизація правового регулювання їх захисту в умовах воєнного стану.

Мета і завдання дослідження

Метою дослідження є аналіз особливостей правового регулювання захисту прав і свобод людини в Україні під час дії правового режиму воєнного стану та визначення меж допустимих обмежень конституційних прав і свобод у таких умовах.

Для досягнення поставленої мети у статті передбачається вирішення таких *завдань*:

- розкрити конституційні засади захисту прав і свобод людини в умовах воєнного стану та оцінити їх відповідність міжнародно-правовим стандартам;
- дослідити законодавство України щодо механізмів забезпечення прав і свобод людини під час воєнного стану;
- визначити принципи пропорційності та законності обмежень прав і свобод людини, що застосовуються в умовах воєнного стану, та їх практичну реалізацію;
- проаналізувати правові засади виконання військового обов'язку та проходження військової служби з точки зору дотримання конституційних і міжнародно-правових гарантій прав людини.

Наукова новизна дослідження

Особлива увага у статті приділена новітнім підходам до поєднання конституційних гарантій із спеціальним законодавством про воєнний стан та механізмам пропорційного обмеження прав і свобод людини, що дозволяють забезпечувати національну безпеку без порушення міжнародних зобов'язань України у сфері прав людини.

Наукова новизна полягає у системному висвітленні взаємозв'язку військового обов'язку та реалізації прав і свобод громадян, зокрема у контексті мобілізаційних заходів, проходження військової служби, планової ротації військовослужбовців, воєнного обліку населення та військового вишколу. Вперше визначено правозахисний вимір цих заходів як інструментів забезпечення балансу між обороноздатністю держави та гарантуванням прав і свобод людини.

Виклад основного матеріалу

Оголошення надзвичайного стану є радикальним заходом, до якого вдається держава у відповідь на загрози національній

безпеці, що вимагає переоцінки балансу між правами людини та інтересами держави. Ця правова система має на меті гарантувати безпеку, оборону, суверенітет і територіальну цілісність, але передбачає тимчасові обмеження конституційних прав і свобод. У зв'язку з великомасштабними військовими конфліктами питання захисту прав і свобод людини стає особливо актуальним і складним, що зумовлює необхідність пошуку оптимального балансу між безпекою та гарантіями основних прав і свобод [1, с. 97]. Конституція України зобов'язує державу поважати і захищати основні права і свободи навіть у виняткових обставинах, і допускаються лише тимчасові та пропорційні обмеження (стаття 64) [2].

Стаття 64 Конституції України містить перелік прав і свобод людини, які не обмежуються навіть під час дії правового режиму воєнного стану. Йдеться, зокрема, про право на життя, гідність, свободу та фізичну недоторканність, правовий захист, заборону катувань, подвійного покарання та законів з ретроактивною дією, а також право на правову допомогу, житло, шлюб та рівні права для дітей. Український перелік прав і свобод людини, які не можуть бути обмежені в умовах війни або надзвичайного стану, є набагато ширшим, ніж Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року [3] (18 проти 7), який робить акцент на кращому гарантуванні конституційного захисту [4, с. 46] та гарантує стабільність правового порядку навіть у виняткових ситуаціях.

Конституція України [2] проголошує принцип верховенства права. Цей принцип є фундаментальним, що гарантує стабільність правової системи та визначає межі обмежень прав і свобод людини у воєнний час. Усі нормативно-правові акти повинні відповідати положенням Конституції, а судовий контроль забезпечує законність і пропорційність таких обмежень. Найважливішим конкретним нормативним актом у цій сфері є Закон України «Про правовий режим воєнного стану» 2015 р. [5], який конкретизує конституційні норми та перелічує можливі обмеження прав і свобод людини. Ці обмеження включають, зокрема, тимчасові обмеження свободи пересування, заборону або

обмеження мирних зібрань, демонстрацій, парадів та протестів, введення спеціальних порядків в'їзду, виїзду та пересування транспортних засобів, тимчасові обмеження права на ведення бізнесу, примусове вилучення майна для державних потреб з правом на компенсацію тощо. Закон також підтверджує принцип пропорційності обмежень та заборону зловживань, а також підкреслює, що метою введення воєнного стану є не тільки захист держави, а й захист прав і свобод людини.

Обмеження прав людини та свобод під час дії правового режиму воєнного стану є дискреційними і встановлюються уповноваженими на те органами, з урахуванням серйозності загрози та інтенсивності бойових дій. Такий підхід відповідає принципам пропорційності та необхідності, встановленим у міжнародних правових актах, і спрямований на забезпечення балансу між захистом держави та гарантією прав і свобод особи, зокрема у ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. [3] та ст. 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [6].

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» 2015 р. [5] узгоджується з вимогами ст. 64 Конституції України [2], яка дозволяє лише тимчасові обмеження без зміни сутності прав. Навіть у період активних бойових дій держава повинна зберігати фундаментальні права і свободи людини, обмежуючи лише способи чи умови їх реалізації [7, с. 30].

Систему регулювання воєнного стану доповнюють укази Президента (Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» 2022 р. [8], Указ Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» 2025 р. [9] тощо), акти Кабінету Міністрів (Розпорядження Кабінету Міністрів України «Питання запровадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні» 2022 р. [10], Постанова Кабінету Міністрів України «Про припинення заходів державного нагляду (контролю) в умовах воєнного стану» 2022 р. [11], тощо) та інші підзаконні акти. Вони визначають конкретні заходи, як-от комендантська година,

контроль пересування і транспорту, регулювання інформаційного простору та протидія дезінформації.

Характерною особливістю забезпечення прав і свобод людини, під час дії правового режиму воєнного стану, є поєднання конституційних гарантій з громадянським обов'язком брати участь у захисті держави. Відповідно до статті 65 Конституції України [2], захист Вітчизни є не тільки правом громадян, а й їхнім безумовним обов'язком, який діє навіть під час надзвичайного стану або надзвичайної ситуації. Аналогічне положення міститься в конституційних нормах більшості європейських країн, які підкреслюють свою роль у забезпеченні національної безпеки [12, с. 85; 13, с. 29-31]. Виконання цього обов'язку передбачає проходження військової служби, яка стає обов'язковою в разі мобілізації [14, с. 83].

У контексті дії правового режиму воєнного стану, виконання обов'язку щодо служби в збройних силах має не тільки юридичне, а й соціальне та моральне значення. Це вимагає мобілізаційних заходів, розвитку системи територіальної оборони.

Нормативною основою проходження військової служби є Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 1992 року [15], який визначає порядок проходження військової служби – від призову до звільнення – та передбачає систему соціальних гарантій. Цей закон передбачає, що військовослужбовці зберігають усі права і свободи громадян, за винятком тих, які можуть бути обмежені лише законом.

Військова служба передбачає низку специфічних обмежень, серед яких ненормований робочий день, обмеження свободи пересування, підвищений ризик для життя та пов'язані з цим соціальні труднощі. Водночас держава гарантує матеріальну та соціальну безпеку, медичне обслуговування, підтримку членів сімей військовослужбовців, а також судові та адміністративні механізми захисту від незаконних рішень. Здійснення прав військовослужбовців ґрунтується на принципі пропорційності: будь-яке обмеження має бути встановлене законом, служити законній меті та застосовуватися лише в обсязі, необхідному для

забезпечення оборонної спроможності держави [16, с. 196].

Порушення під час військової служби тягнуть за собою різні види юридичної відповідальності: адміністративну, кримінальну, дисциплінарну, цивільну та матеріальну. До кримінальних правопорушень належать, зокрема, відмова від військової служби (статті 335-336¹ Кримінального кодексу України), непокоря наказу та самовільне залишення служби (статті 403 та 407 Кримінального кодексу України) [17].

Незважаючи на дію правового режиму воєнного стану, держава зобов'язана гарантувати військовослужбовцям їхні основні права: право на захист, на справедливий судовий розгляд, на доступ до інформації та на можливість оскаржувати рішення. Це сприяє збереженню необхідного балансу між вимогами військової дисципліни та повагою до прав і свобод людини.

Реалізація військової служби в умовах воєнного стану вимагає модернізованої системи реєстрації населення, яка поєднує виконання оборонних завдань із гарантуванням прав і свобод людини. Ця система повинна забезпечувати належну взаємодію між урядовими органами, територіальними центрами комплектування та органами місцевого самоврядування, а також дотримуватися принципів пропорційності, правової визначеності, недискримінації, захисту приватного життя, особистої недоторканності та свободи совісті [18, с. 249-250]. Використання цифрових технологій у цій сфері дозволяє скоротити бюрократичні процедури, мінімізувати ризики корупції, спростити доступ до джерел інформації і, водночас, підвищити довіру громадськості до держави [19, с. 3-5].

Важливим аспектом у контексті тривалих військових дій є планова ротація персоналу. Це не тільки підвищує боєготовність та оперативну ефективність підрозділів, але й гарантує право військовослужбовців на належні умови праці та відпочинку, як це передбачено статтями 43 та 45 Конституції України [2]. Систематична ротація запобігає фізичному та психологічному виснаженню персоналу, що відповідає міжнародним стандартам щодо права на справедливі

умови праці та відпочинок (стаття 7 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права 1966 року [20], стаття 24 Загальної декларації прав людини 1948 року [21]).

Масове навчання населення в умовах існування загрози має здійснюватися відповідно до конституційних принципів та міжнародних стандартів у сфері прав людини. Перш за все, це стосується рівного доступу до військової підготовки, запобігання дискримінації та дотримання конституційних зобов'язань. Інтеграція адміністративних центрів та інших установ в єдину систему електронної військової реєстрації повинна враховувати вимоги щодо захисту персональних даних, викладені в статті 32 Конституції України [2] та статті 8 Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 року [6].

Добре організований військовий реєстр та систематичне планування мобілізації сприяють зміцненню оборонного потенціалу держави, забезпечують справедливий розподіл мобілізаційного навантаження між громадянами, зменшують соціальну напруженість та зміцнюють довіру громадськості до державних інститутів.

Організація державою систематичної військової підготовки та навчання тактичній медицині має безпосереднє значення для забезпечення та гарантування прав людини [18, с. 250-251]. Ці заходи спрямовані на забезпечення основних прав на життя та особисту безпеку, гарантованих статтею 27 Конституції України [2] та статтею 2 Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 року [6]. Водночас, принципи доступності та рівності в освіті відповідають принципам недискримінації, закріпленим у статті 24 Конституції України [2], статті 26 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року [3] та статті 2 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 року [22]. Добровільна участь жінок у системі повної військової підготовки, визначена як факультативна, є важливим підтвердженням дотримання принципів гендерної рівності та особистої автономії [23, с. 56; 24, с. 51; 25, с. 19].

Набуття знань з тактичної медицини та орієнтування в бойових ситуаціях сприяє зменшенню кількості жертв серед військового та цивільного персоналу та покращує здоров'я та умови праці. Водночас, дотримання принципу гуманності, закріпленого в міжнародному гуманітарному праві, зменшує небезпеку для осіб, які не пройшли відповідну підготовку.

Під час дії правового режиму воєнного стану держава зобов'язана забезпечити цивільне населення належним спорядженням та ефективним управлінням ресурсами, що є необхідною умовою захисту прав людини та свобод [18, с. 251]. Недостатнє або неефективне забезпечення таким обладнанням може призвести до надмірних людських втрат і стати підставою для порушення конституційних прав на життя, безпеку, гідність і здоров'я.

Виділення фінансових ресурсів на цілі оборони має ґрунтуватися на принципах прозорості, справедливості та законності, а також відповідати необхідності забезпечення економічних і соціальних прав населення. Це дозволяє досягти балансу між пріоритетами національної безпеки та захистом прав і свобод людини [26, с. 218-219].

Впровадження нових технологій, зокрема штучного інтелекту, безпілотних літальних апаратів та робототехнічних систем, відіграє особливу роль у зміцненні оборонного потенціалу. Їх використання сприяє підвищенню ефективності військових операцій, зменшує ризики для життя військовослужбовців та цивільного населення і відповідає міжнародним нормам та принципам пропорційності та гуманності [27, с. 106].

В умовах дії правового режиму воєнного стану, в Україні система національної оборони є найважливішим чинником забезпечення прав і свобод людини [18, с. 251-252]. На політичному рівні її ефективність визначається збалансованим розподілом повноважень між Президентом і Верховною Радою України щодо прийняття рішень про введення воєнного стану, оголошення війни або відправлення військ за кордон (пункти 9, 23, 31 статті 85; пункти 1, 17, 19, 20 статті 106 Конституції України [2]). Цей механізм гарантує легітимність,

правову визначеність та відповідальність за вжиті заходи.

На адміністративному рівні, особливо важливими є заходи, пов'язані з військовим обліком, організацією підготовки резервістів та розвитком оборонної інфраструктури, оскільки вони безпосередньо спрямовані на захист життя і безпеки населення. Водночас, ефективність оборонної політики посилюється завдяки співпраці з організаціями громадянського суспільства, використанню механізмів державно-приватного партнерства у військово-промисловому комплексі [28, с. 327-328], забезпеченню прозорих процедур державних закупівель та належному цивільному контролю за діяльністю збройних сил. Це дозволяє не тільки оптимізувати використання ресурсів і зменшити ризик корупції, але й гарантувати громадянам право на безпеку, життя, гідність і доступ до публічної інформації. Підтримка інноваційних технологій та залучення іноземних інвестицій дозволяють адаптувати оборонне виробництво до сучасних потреб, підвищити довіру громадськості до системи національної безпеки та закласти конституційні основи правової держави [18, с. 252].

Важливою частиною адаптації оборонного сектору до викликів війни є впровадження цифрових інструментів управління, зокрема електронних послуг для призовників, військовослужбовців та резервістів (система «Резерв+» [29]). Використання цих технологій покращує якість військового обліку, робить процедури більш персоналізованими та прозорими, а також надає гарантії захисту прав цих категорій осіб. Це забезпечує вільний доступ до інформації про їхній правовий статус та обов'язки і мінімізує можливості зловживань або необґрунтованих обмежень їхніх прав.

Волонтерський рух посідає важливе місце в структурі захисту прав людини і свобод і відіграє роль додаткового ресурсу підтримки Збройних Сил України [30, с. 27-28]. Його діяльність ґрунтується на принципах добровільності, самостійності та свободи громадянського суспільства (статті 34-36 Конституції України [2]; ст. 1 Закону України «Про волонтерську діяльність» 2011 року [31]) відповідно до міжнародних стандартів

участі громадян у суспільному житті. Волонтерський напрям не тільки сприяє матеріально-технічному забезпеченню збройних сил, але й відіграє роль у консолідації суспільства та зміцненні взаємної довіри між державою та громадянами, тим самим зменшуючи ризик зловживань, пов'язаних із застосуванням примусових механізмів [32, с. 305].

Важливим інструментом реалізації прав та свобод людини під час надзвичайного стану в Україні, зокрема права на свободу віросповідання (стаття 35 Конституції України [2]), є інститут військового капеланства. Його представники надають духовну та релігійну підтримку, а також моральну та психологічну допомогу військовослужбовцям, що сприяє підтримці їхньої психологічної стабільності та стійкості в умовах інтенсивних бойових дій.

Прийняття закону «Про службу військового капеланства» у 2021 році [33] врегулювало правовий статус духовенства в структурі військового командування, підтвердивши при цьому принцип відокремлення церкви від держави та гарантуючи право військовослужбовців обирати власну духовну орієнтацію. Діяльність військових священнослужителів спрямована на запобігання психологічному виснаженню, зменшення посттравматичних ризиків та сприяння забезпеченню гідності, життя і здоров'я захисників держави.

Висновки

Проведене дослідження надає нам розуміння, що правовий режим воєнного стану в Україні поєднує низку заходів у сфері національної безпеки та оборони з дотриманням конституційних та міжнародних стандартів у галузі прав людини та свобод. Тимчасові обмеження прав застосовуються відповідно до принципів пропорційності, законності та відповідальності, що дозволяє підтримувати баланс між загальними інтересами держави та індивідуальними правами громадян.

Основними елементами системи захисту прав є: ефективна організація оборонної політики на політичному, адміністративному та військовому рівнях; прозорість та підзвітність у сфері державних закупівель; роз-

виток державно-приватного партнерства у військово-промисловому секторі; використання новітніх технологій для мінімізації ризиків для життя та здоров'я військовослужбовців і цивільного персоналу.

Волонтерські організації та військові капелани, які надають матеріальну, духовну та психологічну підтримку оборонним можливостям держави, сприяють соціальному згуртуванню та зміцненню довіри до державних інститутів. Сучасні механізми військового обліку, планування мобілізації та організації оборони населення забезпечують реалізацію права на життя, безпеку, гідність і здоров'я, а також дотримання принципів рівності, недискримінації та пропорційності.

Таким чином, система гарантування прав і свобод людини під час дії правового режиму воєнного стану функціонує на основі поєднання конституційних гарантій та обов'язку громадян захищати державу, що є основою стабільності правової держави навіть у періоди надзвичайних викликів.

Література

1. Маркович Ч. М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану : фокус пріоритетів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 95-99. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.13>.

2. Конституція України : Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення : 29.03.2025).

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : міжнародний документ ООН від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення : 15.03.2025)

4. Гриньо Д. Д. Обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 45-48. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2023.08>.

5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення : 29.03.2025)

6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнародний документ Ради Європи від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення : 15.04.2025)

7. Корнієнко М. В. Права людини в умовах воєнного стану: загальноправовий дискурс. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1-2. С. 27-31. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.1-2.5>.

8. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення : 12.03.2025).

9. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 14.07.2025 р. № 478. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4782025-55909> (дата звернення : 12.03.2025).

10. Питання запровадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2022 р. № 181-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/181-2022-%D1%80> (дата звернення : 12.03.2025).

11. Про припинення заходів державного нагляду (контролю) в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.2022 р. № 303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2022-%D0%BF> (дата звернення : 12.03.2025).

12. Кириченко Ю. В. Конституційна практика нормативного регулювання обов'язку захищати Вітчизну в Україні та державах континентальної Європи : порівняльний аналіз. *Право і суспільство*. 2012. № 1. С. 84-89.

13. Баран А. Військовий обов'язок та військова служба в Україні та країнах ЄС (на прикладі Німеччини). *Актуальна проблеми правознавства*. 2023. № 1 (33). С. 26-35. DOI: <https://doi.org/10.35774/app2023.01.026>.

14. Градецька Н.М. Конституційні засади військового обов'язку та заходи попередження ухилення від його реалізації. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. Вип. 1 (48). С. 83-88. DOI: <https://doi.org/10.32782/ruuv.v1.2023.17>.

15. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992

р. № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12> (дата звернення : 13.03.2025).

16. Корж І. Ф. Право, обов'язок і мотивація громадян щодо захисту Вітчизни. *Інформація і право*. 2023. № 3 (46). С. 193-204. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.3\(46\).287254](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.3(46).287254).

17. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n1780> (дата звернення : 29.03.2025).

18. Савчин М. Право на захист Вітчизни в. обов'язок захищати Вітчизну. *Науковий Вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2024. Вип. 82. Ч. 1. С. 247-255. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.1.37>.

19. Шевчук Ю. А. Цифровізація мобілізаційного процесу : виклики та ризики. *Академічні візії*. 2025. Вип. 42. С. 1-9. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15783301>.

20. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : міжнародний документ ООН від 16.12.1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#o32 (дата звернення : 14.03.2025).

21. Загальна декларація прав людини : міжнародний документ ООН від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#o73 (дата звернення : 14.03.2025).

22. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок : міжнародний документ ООН від 18.12.1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207 (дата звернення : 15.03.2025).

23. Марценюк Т. Залучення жінок до військової освіти в Україні. *Наукові записки НаУКМА. Соціологія*. 2023. Т. 6. С. 50-59. DOI: <https://doi.org/10.18523/2617-9067.2023.6.50-59>.

24. Марценюк Т. Забезпечення гендерної рівності у Збройних Силах України. *EMPIRIO*. 2024. Т. 1. Вип. 1. С. 44-54. DOI: <https://doi.org/10.18523/3041-1718.2024.1.44-54>.

25. Бондарчук Н. В., Кравчук І. І. Право-ве забезпечення гендерної рівності у Збройних Силах України. *Науковий Вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2024. Вип. 82. Ч. 2. С. 15-20. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.2.2>.

26. Чистоклетов Л. Г. Порухення фінансового законодавства в умовах війни. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія : економічна. Серія : юридична*. 2024. Вип. 42. С. 215-222. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14238617>.

27. Шейгас О. К., Степанко О. С., Дубовик Г. В., Кашко В. Г., Торчилов О. О., Дубнюк А. В. Використання штучного інтелекту для навігації безпілотних літальних апаратів. *Системи обробки інформації*. 2025. № 1 (180). С. 101-108. DOI: <https://doi.org/10.30748/soi.2025.180.11>.

28. Мех Ю. В. Адміністративно-правовий механізм державно-приватного партнерства в секторі безпеки України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Кропивницький, 2024. 404 с.

29. Резерв+ / Міністерство оборони України. URL: <https://reserveplus.mod.gov.ua/> (дата звернення : 14.03.2025).

30. Корнят В. С., Боринець Х. М. Волонтерська діяльність в умовах воєнного стану у порівняльній перспективі. *Гуманітарний форум*. 2024. № 1. Т. 2. С. 24-29. DOI: [https://doi.org/10.60022/2\(1\)-4GF](https://doi.org/10.60022/2(1)-4GF).

31. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19.04.2011 р. № 3236-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17> (дата звернення : 29.03.2025).

32. Попова С., Тельний М. Особливості здійснення волонтерської діяльності в умовах воєнного стану : адміністративно-правові аспекти. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. № 30 (3). С. 304-316. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2023.3.26>.

33. Про службу військового капеланства : Закон України від 30.11.2021 р. № 1915-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20> (дата звернення : 14.03.2025).